

Stjepan Vukušić
Pedagoški fakultet, Pula

HRVATSKA NAGLASNA NORMA NA OSNOVI ZAPADNOG DIJALEKTA (IKAVACA)

U hrvatskom književnom jeziku kao ukupnosti normativnih izvora razlikujemo dvije naglasne norme: upotrebnu i kodificiranu. Prva se temelji na zapadnom novoštokavskom naglašavanju, tj. na naglašavanju mlađeg ikavskog dijalekta, a druga na klasičnom Vuk-Daničićevu naglasnom sustavu.

U ovom se radu izlažu bitne odrednice zapadnog novoštokavskog naglašavanja koje proizlaze iz autonomnog razvoja zapadnog dijalekta kao jezičnog ustrojstva, zatim iz autonomnog razvoja samoga naglasnog sustava zapadnog dijalekta i iz novijih tendencija rasterećivanja naglasnog sustava dokidanjem naglasnih preinaka, prije svega onih intersilabičnih.

U radu se također ističe da je hrvatska uporabna norma nastala normiranjem iznutra, odozdo na osnovi zapadnog dijalekta, pa je normalno da takav razvoj prozodijskog sustava u višemilijunskoj jezičnoj zajednici prati i kodificirana norma hrvatskog književnog jezika.

Naglasna je uporabna norma hrvatskog književnog jezika živa sastavnica autonomne jezične svijesti i kao takva se danomice očituje u milijunima govornih akata i ščvrsnuta živi u hrvatskom književnom korpusu. Propisana je norma tek u priručnicima: slovo na papiru, mrtvo u onoj mjeri koliko se ne poklapa sa živom upotrebnom normom.

Tako hrvatski književni jezik, shvaćen kao ukupnost normativnih izvora ima dvije naglasne norme, posve različite po svomu podrijetlu i po dometu u živoj priopćajnoj praksi.

Kako je došlo do toga?

"Glasove (to znači naglaske, op. S.V.) riječima starao sam se da naznačim onako kao što se najviše govori u narodu našem ne gledajući na razlike koje se po gdje kojijem krajevima nalaze."¹ Tako

piše sam Vuk Stefanović Karadžić, a A. Belić piše o njemu: "Ima danas spora oko tačnosti iznošenja nekih crta kod njega, ali je nesumnjivo, najveći deo materijala, naročito onaj koji potiče iz njegovog maternjeg govora, odlično iznesen."²

Vuk je, dakle, odlično iznio svoj materinski govor, svoj startni jezik zanemarujući "razlike koje se po gdjekojijem krajevima nalaze".

A naglasni je sustav toga govora u svojim člancima prikazao Đuro Daničić na osnovi Vukova Srpskog rječnika iz 1852.³ godine.

Što je taj naglasni sustav?

On je jedno novoštokavsko naglašavanje, dakle novoštokavsko naglašavanje samo po pripadnosti, a ne i po stupnju apstrakcije i po rangu na hijerarhijskoj ljestvici.

Zato je izvan njega ostalo i sve što je na zapadnoj strani izvan polja zajedničkog novoštokavskog naglasnog preklapanja.

To je Vuk-Daničićevo naglašavanje kodificirano za standardni model novoštokavštine, pa je tako zajedničkom propisanom normom postalo i ono što je specifično samo za to naglašavanje kao i sve ono što je u polju zajedničkog novoštokavskog naglasnog preklapanja. Po tom je naglašavanju u cijelosti uzet i naglasni korpus. Time je strana što je mimoiđena pri kodifikaciji prikraćena baš za onaj dio koji i uspostavlja njenu posebnost jer ta strana - zapadni dijalekt - u tako propisanoj normi sudjeluje samo inventarom, općim ograničenjima i još samo onim što je u polju zajedničkog naglasnog preklapanja. A sve što samo njoj pripada - neispravno je.

Kad je Vuk-Daničićevo naglašavanje htjenjem hrvatskih vukovaca na međi stoljeća postalo naglasnom normom na hrvatskoj strani, trebalo je samo jedno desetljeće da se jave odlično argumentirani glasovi kritike apsolutnosti takva naglašavanja. To znači da se prvo reagiranje pojavilo odmah nakon izlaska Maretićeve Gramatike.⁴

Argumentiranom se akcentološkom studijom javio 1911. u Nastavnom vjesniku Grga Tomljenović.⁵ On kaže: "Otkako je naime izišlo drugo izdanje Vukova rječnika (g. 1852.) nije se više nitko usudio ni dirnuti u nepogrješivost Vukova akcenta. Akcenti, što ih je Vuk postavio, vrijedili su a još i danas vrijede - kao kanon - za štokavštinu. Ne mislim ovime reći, da Vukova akcentuacija ne bi bila dobra, nego da i u njoj, kao što u svemu ljudskome, može biti, a

i ima pogrješaka. Vrijeme dakle mora i to ispraviti i dopuniti. Tome pomoći moguće je samo tako ako se valjano ispita akcenat štokavačkih dijalekata."⁶

I Milan Japuričić već iduće, tj. 1912. godine piše također u Nastavnom vjesniku: "Što se tiče akcenta, to moram reći, da nalamo ne samo riječi s različitim akcentom od književnoga (tj. Vuk-Daničićeva, op. S.V.) nego i mnoge oblike kako u deklinaciji tako u konjugaciji."⁷

To su posve razgovijetni glasovi milijunskog kora govornika zapadnog dijalekta a i drugih koji su postupno stvarali i još stvaraju na osnovi svojih startnih jezika u obzoru hrvatskog književnog jezika svoju naglasnu uporabnu normu.

I moramo reći: više su o toj normi i za tu normu kazala dvojica akcentologa koje smo upravo citirali nego svi naši normativni priručnici zajedno. To je zato što su polazili od žive podloge, od normiranja iznutra, odozdo, a ne od postavljanja norme izvana, odozgo.

I gotovo pola stoljeća kasnije Dalibor je Brozović snimio dosta tamnu sliku naših naglasnih (ne)prilika. Premda su otpale neke tadašnje dileme, ne možemo ne biti impresionirani točnošću Brozovićevih pogleda pa i određenih smjerova rješavanja nagomilanih problema. "Naši su akcenatski standardi jedno od najbolnijih pitanja za normiranje suvremenog književnog jezika"⁸, pisao je Brozović 1958. godine.

To je bitan dio naše normativnoakcentološke povijesti.

A kako stojimo danas?

Jedva da i treba napomenuti kako ovdje ne možemo pretendirati na sveobuhvatnost ili na podrobno obrazlaganje pojedinosti a pogotovu ne možemo dublje posezati u naglasni korpus.

No pođimo redom.

I danas je, čak i više nego ranije, živa priopćajna praksa polazište i mjerilo svega što se utvrdilo na području naglasne uporabne norme hrvatskog književnog jezika.

Naglasna se priopćajna praksa u hrvatskom književnom jeziku, koju obično nazivamo hrvatskom uporabnom normom, osniva na naglašavanju zapadnog dijalekta (ZD), tj. mlađeg ikavskog dijalekta, a to naglašavanje nazivamo zapadnim novoštokavskim naglašavanjem (ZNŠN). To smo naglašavanje utvrđivali prema gradskoj akcentuaciji

utemeljenoj na zapadnom dijalektu, pa su informanti i u ovom radu ljudi s područja zapadnog dijalekta koji nose zapadno novoštokavsko naglašavanje kao podsustav svoga startnog jezika i kao svoje književno naglašavanje, kad se oduzme ono što je samo izraz užih lokalnih sredina.

Ovdje treba kazati da su i ijekavski novoštokavski govori u SR Hrvatskoj i u dijelovima SR BiH činitelj prozodijskog sustava hrvatskog književnog jezika.⁹ Oni kao takvi nikad nisu ni dovedeni u pitanje, to više što je na osnovi idioma koji pripada istom dijalektu kao i ti govori i izvršena naglasna kodifikacija. A koliko se zapadniji ijekavski govori naglasno razlikuju od klasičnog Vuk-Daničićeva naglasnog sustava, toliko se - uglavnom - podudaraju sa ZNŠN. Prema tomu, naglasne su vrijednosti tih govora na ovaj ili onaj način prisutne u hrvatskom književnom jeziku. Naime, sve što je jednom kodificirano treba da ostane u normi dokle god ima ozbiljniju osnovicu u komunikacijskoj praksi. Jer, kako reče Brozović, kontinuitet je *condicio sine qua non* kulture.¹⁰ Samo, treba dodati da se u kontinuitet mora uračunati i hrvatska uporabna norma u hrvatskom književnom korpusu. Ukratko: isključivanje iz naglasne norme hrvatskog književnog jezika bilo čega što je u komunikacijskoj praksi živo na osnovi novoštokavštine bilo bi jednako pogrešno kao i ostajanje isključivo na jednom naglašavanju i u onom dijelu koji nije potvrdila živa priopćajna praksa.

Nikako ne treba smetnuti s uma u budućem savršenom naglasnom sustavu ni udio onih govora koji nisu u cijelosti novoštokavski ili nisu čak ni štokavski. Naime, za potvrdu obilježja ZNŠN nisu nebitni npr. naglasci premanturskoga govora: *L* jedn. u *slučaju*, u *govoru*, u *mladosti*, *po zapovidi*; *G* množ. *početki*, *Dalmatinci* (odsutnost intersilabičnih preinaka); *N* jedn. *lovac*, *udovac*; zatim: *GA* jedn. *mene*, *tébe*, *sébe*, *njéga*, *DL* jedn. *mèni*, *tèbi*, *sèbi*, *njèmu*; pa onda: *trèst*, *vùć*, odatle i: *vùka-vùkla-vùklo*; i na kraju, u korpusu: *kròv*, *čvòr* itd. itd. Slično je tako i u medulinskom govoru, a u senjskom je npr. *držàla*, *držàlo* prema čemu je zapadno-novoštokavsko *držala*, *držalo*. Brozović je 1958. napisao kako *bùnār* i *bunār* idu u isti krug naglašavanja prema *bùnār*.¹¹ Takvi sustavni naglasci a i oni iz naglasnog korpusa (pomaci unutar jedinica ili tipova) pokazuju da se Premanturac, Medulinac ili Senjanin normalnije uključuju s obzirom na svoju startnu naglasnu osnovicu u hrvatsku uporabnu normu nego u klasični Vuk-Daničićev sustav.

Međutim, sve sučinitelje naglasne norme hrvatskog književnog jezika sad ostavljamo po strani a svu pozornost usmjeravamo na ZNŠN kao apstraktni, organski sustav naglašavanja zapadnog dijalekta i jezgru hrvatske uporabne norme (HUN).

Taj je sustav mimoišla naglasna kodifikacija, a on je, ostajući i dalje u svom prvotnom idiomu - zapadnom dijalektu - ušao normiranjem iznutra, tj. na osnovi žive priopćajne prakse, i u novi život: u hrvatski književni jezik.

A koje su bitne značajke ZNŠN kao jezgre HUN?

Razumije se da ovdje nećemo izlagati ono što je u zajedničkom polju novoštokavskog naglasnog preklapanja jer to nikad nije ni došlo u pitanje, nego ćemo razmotriti ono što bitno obilježava ZNŠN i što je unatoč dotičnom dijelu Vuk-Daničićeve naglasne norme postalo živom sastavnicom hrvatskog književnog jezika.

Dvije su velike skupine obilježja ZNŠN: prva skupina proizlazi iz autonomnog razvoja ustrojstva zapadnog dijalekta, a druga iz autonomnog razvoja samoga naglasnog sustava. Pri ovom drugom možemo razlučiti ona naglasna ponašanja što proizlaze iz prednovoshtokavskog naglasnog stanja zapadnog dijalekta od onih ponašanja koja su ishod sustavne tendencije pojednostavljivanja ZNŠN.

Skupina obilježja što proizlaze iz ustrojstva zapadnog dijalekta

1. Iz sustavne pokrate infinitiva, tj. iz gubitka dočetnog -i u tom obliku, proizašli su silazni naglasci: *těđ(i)-pòtěđ(i), trēst(i)-pòtrēst(i)*. Kad se uzmu svi glagoli nastali prefiksalsnom tvorbom, dobiva se znatan broj glagola koji se naglasno razlikuju od istorodnih glagola u klasičnom Vuk-Daničićevu sustavu. S obzirom na čestotne odnose u priopćajnoj praksi glagola *těđi:těđi, trēsti:trēsti; pòtěđi:pòtěđi, pòtrēsti:pòtrēsti* moguće je samo dubletno rješenje u kojem su glagoli sa silaznim i prenesenim naglascima na prvom mjestu. To vrijedi i za glagolski pridjev radni tih glagola kojega naglasak također proizlazi iz pokrate infinitiva: *těkao-těkla-těklo, trēsao-trēsla-trēslo; pòtekao-pòtekla-pòteklo, pòtrēsao-pòtrēsla-pòtrēslo* prema Vuk-Daničićevu: *těkao-těkla-těklo, trēsao-trēsla-trēslo; pòtekao-pòtekla-pòtěklo, pòtrēsao-pòtrēsla-pòtrēslo*.

I silazni naglasak infinitiva glagolā *îć(i)*, *dđć(i)*, *nâć(i)*, *pđć(i)*, *sâć(i)*, *ûć(i)*, *zâć(i)*... i preneseni naglasak *îzâć(i)*, *nâ-dđć(i)*... proistječu iz pokrate infinitiva. Pridjevi im radni glase: *dđšao-dđšla* i *dđšla-dđšlo* i *dđšlo*, ali samo *òtišao-òtišla-òtišlo*, *prònašao-prònašla-prònašlo*... Kako su takvi naglasci najšire potvrđeni u priopćajnoj praksi, treba da imaju prednost pred uzlaznim naglaskom u infinitivu: *dóci*, *náci*... i pred sporim na drugom slogu glagolskog pridjeva radnog od četiri sloga u muškom i od tri sloga u ženskom i srednjem rodu: *otišao-otišla-otišlo*...

2. U glagolskom prilogu sadašnjem glagolā kao što su *bròjiti*, *dřžati*, s obzirom na gubitak dočetnoga *-i* u tom obliku, moguć je u ZNŠN i HUN samo nepreinačen naglasak: *dřžēć(i)*, *bròjēć(i)* itd. Uostalom, taj glagolski oblik u ZNŠN uvijek ima naglasak i zana-glasnu dužinu trećeg lica množine prezenta.

3. Iz ustrojstva ZD proizašao je i povučeni naglasak u drugom i trećem licu jednine aorista, npr. *zāvŕnū*, *zāpītā*¹² itd., pa je s obzirom na čestotne odnose posve normalno da takav naglasak dođe na prvo mjesto, tj. pred naglaske *zavŕnu*, *zapīta* itd.

4. Naglasni odnos *požívjeti-pòžívīm*, *otrǎpjeti-òtrǎpīm*, *zažèljeti-zàžèlīm*, *polètjeti-pòletīm* također proizlazi iz ustrojstva zapadnog dijalekta, točnije iz ikavskog izgovora staroga glasa *ě*, koji je prouzročio proširenje naglasnih odnosa četvrte glagolske vrste. U Vuk-Daničićevu sustavu naglasci su *požívjeti-požívīm*, *otrǎpjeti-otrǎpīm*, *zažèljeti-zažèlim*, *polètjeti-polètīm* itd. Budući da takvi naslasci nisu u ustrojstvu ZD, neće se u hrvatskom književnom jeziku nikada proširiti, čak ni uz dodatne napore. Za takve naglaske kao reprezentativne nema opravdanja ni stoga što će im se uvijek opirati sustavna tendencija ujednačivanja, tj. *òtrǎpīm*, *pòžívīm* kao *pòhvālīm*, a *pòletīm*, *sàgorīm* ka *pòlomīm*. Samo za one glagole na *-jeti* koji imaju parove u četvrtoj glagolskoj vrsti ima opravdanja samo nepromijenjeni naglasak u prezentu: *požútjeti-požútīm* (postati žut) prema *požútiti-pòžútīm* (nešto obojiti žutom bojom), *zacrvenjeti se -zacrvenīm se* (postati crven) prema *zacrveniti -zacrvenīm* (nešto učiniti crvenim). Jedva da će se održati i ta razlika jer je izvan organskog ustrojstva i mora svladavati sustavnu tendenciju pojednostavlivanja. U svim su drugim slučajevima opravdani kao reprezentativni samo naglasci *zàžèlīm*, *pòletīm*,

zadržim, prètrpim, zaštedim... Tako onda i *zaječim, zablējī,* pa i u glagola četvrte vrste: *òtprtīm (otprtiti i òtprtiti), zàtrübīm, ĩscūrīm, pòžūrīm* itd.

Naglasci što proizlaze
iz prednovoštokavskog naglasnog stanja

1. Naglasci *lòmīmo-lòmīte, žèlīmo-žèlīte, čītāmo-čītāte* jedini su ovjereni naglasci u ZNŠN, a u HUN su preinačeni naglasci *lomīmo-lomīte* itd. vrlo rijetko rabljeni u stilističkom ustrojstvu (prijevodi tekstova klasičnih književnosti).

2. U glagola na *-ati* i *-ovati/-evati* sa sporim naglaskom na pretposljednem slogu infinitivne osnove, u glagolskom je pridjevu radnom na pretežnom dijelu ZNŠN naglasak infinitiva, tj. nepovučeni naglasak u oblicima za ženski i srednji rod, a brzi, tj. povučeni naglasak na prvom slogu u obliku za muški rod¹³: *držati:držao-držala-držalo; zadržati:zadržao-zadržala-zadržalo; kupovati:kupovao-kupovala-kupovalo*. U Vuk-Daničićevu sustavu u navedenih je glagola samo povučeni naglasak: *držao-držala-držalo, zadržao-zadržala-zadržalo* itd. Smatramo da će hrvatska naglasna norma potvrditi naglaske ZNŠN s naglasno ujednačenim oblikom za muški rod s onima za ženski i srednji: *držao-držala-držalo, kupovao-kupovala-kupovalo...* To je u skladu s prednovoštokavskim naglasnim stanjem ZD i s tendencijom pojednostavljivanja naglasnog sustava dokidanjem preinaka.

3. Stanovita naglasna ponašanja neodređenog oblika pridjeva u ZNŠN i HUN proistječu iz prednovoštokavskog naglasnog stanja:

zdrāv-zdrāva-zdrāvo i *zdrāvo*
bīstar-bīstra-bīstro i *bīstro*
*hlādan-hlādna-hlādno*¹⁴

Spori, odnosno uzlazni naglasak u dvosložnom obliku za ženski rod prema brzom, odnosno silaznom u obliku za muški rod, konstanta je ZNŠN i HUN. Brojni su pridjevi naglasnih likova *kròtka, hlādna* prema *kròtak, hlādan*. S obzirom na veliku čestotu takvih likova, valja im u hrvatskoj kodificiranoj normi dati primjereno mjesto.

4. I pokrata je u dugoj množini naglasnih jedinica *vâl*, *strič-*
-stričea, *pójam*, dakle: *vâlôvi-vâlôvâ...*, *stričevi-stričêva...*, *pòj-*
movi-pòjmôvâ itd. također ishod autonomnog razvoja ZNŠN. Ako želi
ići s organskim razvojem, hrvatska će naglasna norma kodificirati
kao prve likove dvostrukosti - likove s pokratom naglasaka i najve-
ćim dijelom samo takve likove. U kojih bi imenica valjalo ostaviti
i nepokraćene likove, to istom treba utvrditi. Sigurno je da se i
naglasno nepokraćeni likovi čuju u zapadnonovoštokavskim govorima
unutrašnjosti, npr. u Gospiću, Posušju, Podgaju kod Duvna i drug-
dje.

5. Pri tvorbi umanjena od hipokoristika i uopće pri tvorbi
imenica sufiksom *-ica* dolazi u znatnom broju govora ZD do pokrate
naglašenog sloga pred tim sufiksom: *béba-bèbica*, *báka-bàkica*, *kóka-*
-kòkica, *séka-sèkica*, *odrpánac-odrpànica* itd.

6. Dvosložne imenice na *-ost* sa sporim naglaskom jedno su od
izrazitih obilježja ZNŠN: *gìpkōst*, *kròtkōst*, *sítōst...* Taj je na-
glasak u vezi s naglaskom u obliku za ženski rod neodređenog oblika
pridjeva: *gìpka*, *kròtka*, *síta...* U Daničića nema takva naglasaka ni
u imenica ni u pridjeva. U njega je *gìpka*, *gìpkōst*.

7. Naglasci brojeva: *G dvàjū*, *dvìjū*, *obàjū*, *obìjū*, *obadvàjū*,
obadvìjū, *trìjū*, *četirìjū*; *DLI trìma*, *četirìma* opće su obilježje
ZNŠN, pa su u hrvatskom književnom jeziku opravdani samo takvi na-
glasci, a ne dugouzlazni - *dvàjū*, *trìjū*, *četirìjū* itd. ili spori
na prvom slogu u *DLI četirma*.

Naglasci što proistječu iz sustavne tendencije pojednostavljivanja

Amo idu najrazličitiji oblici suženosti alternacija a to do-
vodi do ujednačavanja naglasaka u paradigmama. Pritom možemo razlu-
čiti

1. odsutnost alternacija u priopćajnom i stilističkom ustroj-
stvu,
2. napuštanje alternacija u komunikacijskom ustrojstvu koje u
stilističkoj strukturi ostaju kao moguće inačice,

3. napuštanje alternacija bez obzira na ustrojstvo u kojem se javljaju dotični prozodijski likovi,
  4. izbjegavanje alternacija tamo gdje bi se one mogle razviti,
  5. ostale oblike pojednostavljanja.
- Treba istaći da su u skladu s tendencijom pojednostavljanja sustava osobito na udaru intersilabične alternacije.

Odsutnost alternacija u oba ustrojstva

I m e n i c e

L jedn. u *bòkoru*, *bùsenu*, *gòvoru*
 u *slùčāju*, *dògađāju*,
 u *dògovoru*, *po nāgovoru*

G množ. *krājēva*, *rògōvā*
pīlīcā, *pāčīcā*, *gūššīcā*
djēvērā, *gòvōrā*
prījatēljā
gòlubōvā, *dīnārā*

DLI množ. *krājēvima*, *rògovima*
prījatēljima
gòlubovima, *dīnārīma*

V množ. *živòti*; *jedīnci*, *zapovjednīci*¹⁵

P r i d j e v i u n e o d r e đ e n o m o b l i k u

vāljān-vāljāna-vāljāno
mògūc-mògūca-mògūce
okrúgao-okrúgla-okrúglo
pòdmūkao-pòdmūkla-pòdmūklo

Vidimo da je u svim ovim slučajevima posrijedi odsutnost intersilabičnih alternacija.

Odsutnost endosilabičnih alternacija susrećemo u imenica ovih naglasnih jedinica:

lòvac, *nòvac*, *živac*
sinòvac, *udòvac*

Takvu odsutnost vidimo i u sklonidbi ličnih zamjenica *jā*, *tī*, *ōn*, *ōno* i u povratne *sēbe*:

GA jedn. *mēne*, *tēbe*, *sēbe*, *njēga*

DL jedn. *mēni*, *tēbi*, *sēbi*, *njēmu*

Samo jednosložni oblici imaju silazni: *jā*, *tī*, *ōn*, *mnōm*, *njīm*, a od dvosložnih spori ima samo *ōno*. Svi su se ostali padeži naglasno ujednačili prema instrumentalu: *tōbōm*, *sōbōm*.¹⁶

2. Alternacije se napuštaju u priopćajnom ustrojstvu, a u stilističkom ostaju kao moguće inačice

L jedn. *u pāmēti* i *u pamēti*
u bblesti i *u bolēsti*
po zāpovijēdi i *po zapovijēdi*

G množ. *bblestī* i *bolēstī*
zāpovijēdī i *zapovijēdī*

A jedn. *plāninu* i *planinu*
sīrotu i *sirōtu*
srāmotu i *sramōtu*

Vrlo mali broj imenica ove posljednje jedinice preinačuje naglasak. Tendencija nepreinačivanja postupno se probija i u vokativu: *bistrōco*, *dubīno*, *daljīno*, *kratkōco* (imenice manje čestote u tom obliku), ali: *plānino*, *srāmoto*, *sōtono*, *rūgobo...*

G množ. *grādōvā*, *dārōvā*
kōsacā, *mōmākā*

Preinačeni su naglasci *gradōvā*, *otācā* gotovo sasvim iščezli iz komunikacijske strukture.

Bolje se održao preinačeni naglasak u imenica srednjeg roda s nepostojanim *a*: *vesālā*, *stakālā* i *stākālā*, ali je već običnije *sredstāvā* nego *sredstāvā*. Jedino je u imenica ženskog roda na nepostojanom *a* u genitivu množine samo alterniran naglasak: *torābā*, *glavānjā*, *ovācā*, *sestārā*.

3. Napuštanje alternacija bez obzira na ustrojstvo
(priopćajno ili stilističko)

U ovoj skupini preinaka poseban status imaju imenice naglasne jedinice *bīljeg*, *gōvedo*, *bātina*. U njih se radi o napuštanju endosilabične alternacije u genitivu množine, tj. o promjeni sprog u

brzi. Umanjenice i uvećanice takva naglasnog lika imaju u genitivu množine samo nepreinačen naglasak: *vràtīcā, zēđīcā, žēnīcā, žēljīcā, štapīnā, vrātīnā* itd.¹⁷ U svih se ostalih imenica spomenute naglasne jedinice ili tradicionalnog tipa naizmjenice čuju nepreinačeni i preinačeni naglasci: *pòtōkā* i *pbtōkā*, *mèdvjēdā* i *mèdvjēdā*, *bātīnā* i *bātīnā*, *tābānā* i *tābānā*, *gòvēdā* i *gòvēdā*...

Ta naglasna jedinica u svom nepreinačenom liku zbog svoje prozodijske jednostavnosti privlači brojne imenice iz drugih naglasnih jedinica u kojih dolazi do alternacija: *dèkan-dèkana*, tako i *Bùzet*, *Ilok*, *Làbin*, *Ròvinj*, *špīnat*.

4. Izbjegavanje alternacija tamo gdje bi se one mogle razviti

Najočitiji je slučaj takva izbjegavanja genitiv množine imenica naglasne jedinice ili tradicionalnog tipa *počétak*, *iskústvo*. Izbjegavanje je intersilabičnih alternacija u ZNŠN tako izrazito da mu se u takvih imenica čak žrtvuje novoštokavsko pravilo o prenošenju silaznog naglaska s nepočetnog sloga na prethodni slog:

G množ. *zadātāka*, *iskústāvā*, pored *zadātākā*, *iskústāvā*.

Naglasak se s intersilabičnom alternacijom na području ZNŠN javlja u zapadnoj Bosni i u dijelovima zapadne Hercegovine: *pòčētākā*, *iskústāvā*.

Oblik je izbjegavanja alternacija i pojava nepomičnog sporog naglaska u dvosložnih riječi sa zanaglasnom dužinom: *vùčjāk-vùčjāka*. Tako i *iskōn*, *Plòmīn*, *Umāg*, *šīmšīr*, *Zèčjāk* itd.

Slična je pojava i u ekspanziji naglasne jedinice *rjêčnīk-rjêčnīka* gdje se zamjenom sporog naglaska silaznim izbjegava alterniranje. Primjeri: *glāsnīk*, *krājnīk*, *vjēsīk*. Uporište za takvo tumačenje pruža imenica *dūšnīk* koja se u stilističkom ustrojstvu javlja s preinakom: *òd zla dušnīka* i *kòza bez mlīka*.

I pomak je sporog naglaska kao brzoga na prethodni slog oblik dokidanja preinaka: *jòrgovān*, *srèbrnjāk* prema *jorgòvān*, *sreb̀rnjāk* u Daničića. Taj je proces već zahvatio i još zahvaća sve nove i nove imenice: *òceān*, *Mèdulīn*, *Dāruvār*, *ògulīn*, *Vùkovār* (sve se češće čuje i *Kārlobāg*, *Zāvīžān*, pa i *fèstivāl* itd.); zatim: *čūdo-vīšte*, *krīžopūde*, *prāskozòrje*, *Srèdozēmlje*, *šātorīšte*, *vòdokrēšće* itd. Tim se pomakom sporog naglaska na prethodni slog potire i naglasak na interfiksu *o*: *krīžopūde*, *Srèdozēmlje*, *īstodoban*, *rāzno-rodan*. Naglasak se na spojniku *-o-* i inače izbjegava: *Crnogórac*, *prekomórac*, *donjozémac*.

U značajke ZNŠN svakako treba ubrojiti i odsutnost određenog broja zanaglasnih dužina. To je sustavno u naglasnih jedinica *šebój, lópov*, zatim u prezentskih nastavaka *-em, -jem* kad neposredno ispred njih slijedi koji uzlazni naglasak: *plètem, zòvem, vùčem, trésem, pìjem* itd. Dug je uvijek samo nastavak trećeg lica množine prezenta: *plètū, zòvū, trésū, vúkū, pìjū*. Zanaglasna je dužina u znatnom dijelu govora zapadnog dijalekta sustavno odsutna i u pridjeva lika *cjèleat, k̀reat, p̀uncat, zdr̀aveat*.

Kad je već riječ o dužinama, valja istaći da u manjem broju govora ZD imenice na *-lja, -ilja* obilježava kraćina zanaglasnog i naglašenog sloga: *db̀jilja, ròdilja, vèzilja...: pr̀alja, pr̀elja, šv̀elja, tk̀alja*.

Nije teško uočiti ni veću otvorenost ZNŠN i HUN prema silaznoj intonaciji u nepočetnom slogu: *poš̀etākā, isk̀ustāvā*. Silazna se intonacija u nepočetnom slogu osobito javlja u toponima i stranih riječi: *Premant̀ura, Austr̀alija, asist̀ent, kalod̀ont* itd.

Konačno, neobično je i praktično ne postoji u HUN ni u najvećem broju govora ZD prenošenje naglasaka s kosih padaža množine, pa se govori: *kod R̀ūsā, u S̀p̄bā, pred T̀urke, od m̀edvjēdā; do k̀onācā* itd. Ipak se čuje, na primjer u Podgaju kod Duvna: *pr̀ed T̀urke, ali od m̀edvjēdā*.

Sad bi se na pravcu nijekanja individualnosti ZNŠN moglo ova-ko razmišljati: Dobro, a koje su od nabrojениh osobina ZNŠN samo njegove? Potpun odgovor na to pitanje bit će moguć kad se naglasno opišu svi novoštokavski govori. Ali je već sada sigurno da takve mjerē određenog svojstva nigdje nećemo naći kao u ZNŠN. A to je već bitno. No od svega je najbitnije da nigdje nećemo naći takve međusobne odnose određenih naglasnih svojstava ni naglasnu ukupnost koja iz njih proizlazi. A upravo ta neponovljiva naglasna ukupnost i njezin neponovljivi doseg u korpusu i čini individualnost ZNŠN.

Bez obzira na jednaka počela i uglavnom jednaka opća pravila sastavljanja, nikad ne postoje jednaki uvjeti primjene: ne postoji apsolutan jezik virtualiter koji bi se onda jednoznačno imao samo ozbiljiti. Naprotiv, postoje organski razvoji i uposebljavanja koji govore o nemoći norme što nije iznutra, što se ne osniva na priopćajnoj praksi.

Mi danas još ne možemo dobiti idealnu normu s potpunim rješenjem jer za to još nema osnove, ali možemo utvrditi normu u skladu s tendencijama prozodijskog sustava, s normiranjem iznutra, s čestotnim odnosima među dvostrukostima. Stoljetno nam je iskustvo pokazalo što ne valja: to je normiranje izvana, odozgo. A pokazalo je i što je živo: normiranje iznutra, odozdo. To možemo samo usmjeravati. Za normiranje izvana, odozgo silan je protudokaz činjenica da je ZNŠN koje je preskočeno pri normiranju postalo hrvatskom uporabnom normom. Danas kad nam je iskustvo i znanje drugačije nego pred stotinjak ili više godina, kad se misao da narod uči naglaske iz knjiga pokazala fikcijom a nasuprot tomu jezična zajednica pokazala otpornost prozodijskog sustava prema utjecaju izvana - danas bi onakav zahvat kakav je dijelom iz neznanja a dijelom zbog mitova i fikcija učinjen na međi ovog stoljeća bio mnogo teže oprostiv. Mi moramo podjednako čuvati ono što je bitno samo za ZNŠN, što i uspostavlja njegovu posebnost, kao i ono što je u polju zajedničkog novoštokavskog preklapanja.

Sigurno je i to da ne možemo ništa protiv naglasnih inovacija koje smo naveli. Naš se prozodijski sustav rasterećuje dokidanjem preinaka, osobito onih intersilabičnih. Nealternirani su likovi jednostavniji i plodniji - oni su u ekspanziji po prirodnoj težnji sustava da se pojednostavni. A da nije jednostavan, svi to dobro znamo. Prema tomu, ne možemo protiv naglasnih procesa što se zbivaju u višemilijunskoj jezičnoj zajednici. Stvarati im prepreke ne bi bilo normalno i trud se ne isplati. Istina, u nas su živi i određeni alternirani likovi, pa im treba ostaviti primjereno mjesto u književnom jeziku. Ali: ne priznati likove s dokinutim preinakama, znači: svakako htjeti plivati uzvodno. A komu se taj trud isplati? Dakle, ako ne želimo još jednu mrtvu normu za većinu, moramo svagdje kao prve likove normirati one s ukinutim preinakama. To je zapravo već učinila naša priopćajna praksa. U tomu je možemo tek slijediti.

Treba istaći da određeni naglasci nisu bolji ili gori zato što su Vuk-Daničićevi ili čiji drugi, već zato što se njima bolje ili gore ostvaruje priopćavanje.

Naglasak je s iskustvenog, uporabnog gledišta središte maksimalno brze identifikacije fonemskoga slijeda po kojoj taj i jest jezičnim znakom. Svako trošenje pozornosti na izrazu produžuje put

do sadržaja i postaje preprekom u priopćavanju. Tako onda i protivštine bez uže fonološke, tj. razlikovne funkcije imaju udjela u priopćavanju: ako su lōg naše navike i udobnosti, ne stvaraju zapreke. Stoga je sve što jezična zajednica smatra ovjerenim dio njenih vrijednosti, a sve što je drugačije, a nije uvjetovano stilističkom nužnošću - jednostavno je pogreška.

Sva navedena obilježja u svom međusobnom odnosu, u svom dosegu u korpusu čine, kako rekosmo, individualnost ZNŠN i HUN.

Međutim, ima nastojanja da se porekne ta individualnost tumačenjem kako između dijelova jednog novoštokavskog dijalekta, npr. zapadnog, postoje veće naglasne razlike nego između tog dijalekta kao cjeline i kojeg drugog novoštokavskog dijalekta. To je dokazivanje nepostojanja naglasne individualnosti zapadnog dijalekta podjednako tvrdnji da na primjer dvojica ljudi nisu individualnosti samo zato što se ruka i noga u jednoga više razlikuju nego ruke u obojice.

Bitno je u svemu da polazimo od svoje žive osnove: od stvarnosti priopćajne prakse koja oblikuje naš ortoepski standard.

Prozodijski je sustav zapadnog dijalekta kao jezgra hrvatske uporabne norme najsamosvojnija sastavnica hrvatskog književnog jezika. Po zapadnom se novoštokavskom naglašavanju hrvatski književni jezik najšire i najdublje vriježi na svojoj podlozi i organski iz nje izrasta.

BILJEŠKE

¹ Vukov Srpski rječnik, četvrto izdanje, Beograd 1935, Predgovor drugom izdanju, str. X.

² Aleksandar Belić: Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika I. Fonetika, Naučna knjiga, Beograd 1976, str. 23.

³ Ti su članci objavljeni u knjizi Srpski akcenti, Beograd - Zemun 1925. Prvi je članak *Nešto o srpskijem akcentima* napisan na osnovi Vukova rječnika iz 1818.

⁴ Tomo Maretić: Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb 1899.

⁵ Grga Tomljenović: Bunjevački dijalekat zaleđa senjskoga s osobitim obzirom na naglas, Nastavni vjesnik 19, Zagreb 1911, 335-348, 401-414, 483-499 i 579-604.

⁶ Grga Tomljenović, Navedeno djelo, str. 336.

⁷ Milan Japunčić: Osobine bunjevačkoga govora u Lici, Nastavni vjesnik 20, Zagreb 1912, 266-273.

⁸ Dalibor Brozović: O normiranju književnih naglasaka, Jezik VI, Zagreb 1958, str. 65-72.

⁹ Vidi: Dalibor Brozović, Uz jedno vrijedno, ali i kontroverzno akcentološko djelo - razmišljanje o genezi, sustavu i normi (Josip Matešić, Der Wortakzent in der serbokroatischen Schriftsprache, Heidelberg, 1970, 80, 345 str.), Jezik XIX, Zagreb 1972, str. 123-139.

¹⁰ Dalibor Brozović, Prije navedeni članak "O normiranju književnih naglasaka", str. 71.

¹¹ Dalibor Brozović: Navedeni članak "O normiranju književnih naglasaka", str. 66.

¹² U ZD nije moguće, npr. u aoristu prozodijski lik *zavrni* (infiks *-nu-* u ZD prelazi u *-ni-*) jer bi došlo do neutralizacije jednine aorista i drugog lica jednine imperativa.

¹³ Za ZD bio bi, naime, nepovoljan naglasak *žítā* ili *rađūnā* jer bi došlo do neutralizacije glagolskog pridjeva u obliku za muški rod i trećeg lica jednine prezenta, pa je naglasak pomaknut na prethodni slog.

¹⁴ Likovi *zdràva*, *bìstra* razvili su se od *zdravā*, *bistrā*, a lik *búrna* od *būrnā*.

¹⁵ Potpunoj izjednačenosti nominativa i vokativa jednine još izmiču samo imenice naglasne jedinice *žèna*: N množ. *žène*, V množ. *žène*.

¹⁶ Vidi: Aleksandar Belić: Istorija srpskohrvatskog jezika, knj. II, sv. 1: Reči sa deklinacijom, Naučna knjiga, Beograd 1972, str. 106 i 111.

¹⁷ To znači da bi takve imenice išle u skupinu imenica s odsutnošću preinaka u oba ustrojstva, ali bismo ih time izdvojili iz skupine imenica jednaka prozodijskog lika kad su nealterrirane: *iznos*, G. množ. *iznōsā*, a mogu se javiti i s preinakom: *iznōsā*.

Z u s a m m e n f a s s u n g

DIE KROATISCHE AKZENTUIRUNGSNORM AUF DER BASIS DES WESTLICHEN DIALEKTS (DES IKAVISCHEN)

In der croatischen Schriftsprache als Gesamtheit normativer Quellen unterscheidet man zwei Akzentnormen: die usuelle und die kodifizierte Norm. Die erste beruht auf westlicher neuštokavischer Akzentuierung, d.h. auf Akzentuierung des westlichen, bzw. jüngeren ikavischen Dialektes, und die zweite auf dem klassischen Akzentuierungssystem von Vuk-Daničić. In dieser Arbeit werden wesentliche Determinanten westlicher neuštokavischer Akzentuierung dargestellt, die aus der autonomen Entwicklung des westlichen Dialektes als sprachlicher Struktur, dann aus autonomer Entwicklung des Akzentuierungssystems des westlichen Dialektes selbst und aus neueren Entlastungstendenzen des Akzentuierungssystems durchs Weglassen von Betonungsalternationen, vor allem der intersyllabischen, hervorgehen.

In der Arbeit wird auch hervorgehoben, daß die croatische usuelle Norm durch die Normierung von innen entstanden ist, auf Grund des westlichen Dialektes; so ist es als normal anzusehen, daß eine solche Entwicklung des prosodischen Systems in einer Millionensprachgemeinschaft von kodifizierter Norm der croatischen Schriftsprache gefolgt wird.